

Szkoła wolna od dyskryminacji

Materiały dla wychowawców i pedagogów szkolnych
ze scenariuszami lekcji wychowawczych

Kamila Raczyńska

Alina Synakiewicz

Szkoła wolna od dyskryminacji

**Materiały dla wychowawców
i pedagogów szkolnych
ze scenariuszami lekcji
wychowawczych**

Szkoła wolna od dyskryminacji. Materiały dla wychowawców
i pedagogów szkolnych ze scenariuszami lekcji

Seria Biblioteka Mentora

Autorki:
Kamila Raczyńska
Alina Synakiewicz

Redakcja:
Katarzyna Krysztofiak

Korekta: Zespół

Skład i łamanie: 6AN Studio

Projekt okładki: Tomasz Jakóbiak

Copyright © by Wydawnictwo Wiedza i Praktyka Sp. z o.o., Warszawa 2013
Wszelkie prawa zastrzeżone. Kopiowanie, przedrukowywanie i rozpowszechnianie całości lub fragmentów niniejszej pracy bez zgody wydawcy zabronione.

ISBN 978-83-269-2086-8

Wydawnictwo Wiedza i Praktyka Sp. z o.o.
ul. Łotewska 9a, 03-918 Warszawa

Dystrybucja:
tel.: 22 518 29 29
faks: 22 617 60 10
e-mail: cok@wip.pl

Spis treści

Wstęp 5

Co trzeba wiedzieć o dyskryminacji, czyli jak rozpocząć działania zapobiegawcze 9

- Konieczna profilaktyka antydyskryminacyjna
- Edukacyjne skutki dyskryminacji
- Nienawistny język a przemoc
- ABC antydyskryminacji – przydatne definicje
- Rodzaje dyskryminacji
- Pomyśły na działania antydyskryminacyjne w szkole

Przeciw dyskryminacji. Scenariusze lekcji wychowawczych 23

- Co oznacza termin dyskryminacja?
- Od stereotypu do dyskryminacji
- Biały charakter
- Przybysze z innej planety

Równość płci w szkole? 41

- Prawa człowieka a prawa kobiet
- Równe prawa dla kobiet, ale...
- *Lepka podłoga i szklany sufit*
- Mężczyźni w kobiecych zawodach
- Kobiety częściej żyją w ubóstwie
- Na dwóch etatach
- W pułapce stereotypów płci
- Podział już od kołyski
- Chłopcy i dziewczynki w podręcznikach szkolnych
- Męski znaczy ogólnoludzki
- A może równość na WDŻ?
- Dziewczynko! Znaj swoje miejsce!
- Co można zrobić, aby promować równość płci w swojej szkole?
- Przykłady dobrych praktyk prorównościowych z Polski i zagranicy
- Przydatne pojęcia

Uwaga na stereotypy płci! Scenariusze lekcji wychowawczych 53

- Co to są stereotypy płci?
- Mężczyzna też może być pielęgniarzem, a kobieta hydrauliczką
- Na przekór stereotypom płci

W klatce męskości 69

- Silni i zdecydowani – stereotyp męskości
- Program ukryty szkoły
- Wpływ stereotypu na rozwój chłopców
- Przemoc wobec chłopców

- Wzorzec relacji z dziewczętami
- Jak tworzyć wzorce osobowe wolne od stereotypu?
- Niezbędna promocja równości i partnerstwa w edukacji i wychowaniu

Stereotypy męskości. Scenariusze lekcji wychowawczych

77

- Dla kogo lalki, dla kogo kolejka?
- Czy naprawdę chłopaki nie płaczą?
- Maski, jakie nakłada nam społeczeństwo

Ubóstwo jak piętno. Jak zapobiegać klasizmowi w szkole?

91

- Ubóstwo napiętnowane
- Język klasizmu
- Program ukryty a klasizm
- Skutki segregacji
- W kierunku zmiany

Nie chcemy dyskryminacji powodowanej ubóstwem.

Scenariusze lekcji wychowawczych

99

- Biedny nie znaczy gorszy
- Oblicza ubóstwa
- Ubóstwo i klasizm może dotyczyć każdego

Uczniowie w pułapce atrakcyjnego wyglądu

113

- Niedostrzegany problem
- Ładny znaczy dobry
- Być pięknym, być akceptowanym
- Akcje i kampanie skierowane przeciwko atrakcjonizmowi

Czym jest ładny wygląd? Scenariusze lekcji wychowawczych

121

- Piękne brzydactwo
- Zasady zdrowego odżywiania
- Zdrowe odżywianie a nasz wygląd

Agresja na tle homofobii – ukryta rzeczywistość w polskie szkole

137

- Czym jest orientacja psychoseksualna?
- Homofobia w szkole
- Niebezpieczne skutki przyzwolenia na przemoc
- Wolni od homofobii, czyli co może szkoła

Porozmawiajmy o homofobii. Scenariusze lekcji wychowawczych

145

- Obawy i tajemnice. Rozmowy o homofobii część I
- Trudne pytania. Rozmowy o homofobii część II

Pomocnik antydyskryminacyjny

155

Wstęp

O dyskryminacji i mowie nienawiści staje się głośno, gdy w przestrzeni publicznej dochodzi do działań lub wypowiedzi obrażających lub poniżających konkretne osoby czy grupy społeczne. Wydarzenia w Sejmie w związku z pracami nad ustawą o związkach partnerskich, komentarze prezenterów radiowych na temat kobiet, coroczne bijatki na ulicach podczas Święta Niepodległości pokazują prawdziwe oblicze polskiego społeczeństwa. Gorsze traktowanie z uwagi na przynależność narodową, etniczną, religię, płeć, status społeczny, orientację seksualną i wiele innych to przejaw dyskryminacji. Chociaż tolerancję i otwartość deklaruje wiele osób to obserwacja codziennego życia pozwala dostrzec, jak bardzo Polacy są niechętni wobec tych, którzy odstają od tak zwanej średniej.

Stereotypy są głęboko zakorzenione w świadomości społecznej i trudno nawet zdawać sobie sprawę, jak często się im ulega. Stanowią swego rodzaju okulary, przez które ludzie patrzą na świat, a które zniekształcają obraz otaczającej rzeczywistości i powodują, że sytuacje noszące znamiona dyskryminacji nie budzą niepokoju i są postrzegane jako normalne, naturalne, zwyczajne. Przejawiają się w języku, postawach, relacjach pomiędzy ludźmi. Najpowszechniejszymi, a zarazem najmniej dostrzeganymi, są wszechobecne stereotypy płci, które już w najwcześniejszym dzieciństwie przypisują ludziom określone role, zachowania i atrybuty. Mogą mieć one niekorzystny wpływ na rozwój intelektualny oraz psychospołeczny dzieci i młodzieży. Jeśli bowiem dziecko od najmłodszych lat traktowane jest zgodnie ze stereotypem, maleją jego szanse na twórczy rozwój i wyjście poza to, co ze stereotypem jest niezgodne.

Zazwyczaj gdy mówi się o nierówności płci w systemie edukacji formalnej, myśli się o dyskryminacji kobiet i dziewcząt. Rzeczywiście, doświadczają one dyskryminacji ze względu na

pleć w sposób wyraźniejszy. Jednak także chłopcy są ofiarami stereotypowego spojrzenia na płeć i role społeczne. Wymaga się od nich określonych cech i zachowań, jeśli mają być uznawani za prawdziwych mężczyzn. Jakże często padają sformułowania: *chłopcy nie płaczą, chłopak – a mazgaj, jesteś przecież silnym mężczyzną*. Tak więc już nawet mali chłopcy muszą się mierzyć ze stereotypem *macho*.

Pojęcie polityka równościowa wciąż jeszcze wzbudza u wielu osób uśmiech politowania. O co tyle krzyku – przecież wszyscy obywatele mają takie same prawa. Niestety, także szkoła przyczynia się do praktyk dyskryminacyjnych i powiela stereotypy, na przykład w podręcznikach szkolnych, w których większość tekstów ma męską formę narracji, polecenia, pytania są formułowane w formie męskoosobowej. Choć jest ona poprawna gramatycznie i uznawana za uniwersalną, służy wykluczeniu.

W publikacji tej zwracamy uwagę na formy dyskryminacji, które są obecne w większości szkół. Niejednokrotnie niedostrzegane, gdyż zakorzenione w świadomości, przynoszą bolesne, a często tragiczne skutki. W okresie edukacji szkolnej, kiedy buduje się osobowość człowieka i relacje z innymi członkami grupy, dochodzi do destrukcyjnego wpływu na jednostkę z przyczyn niezależnych od jej działania. Dyskryminacja z uwagi na status społeczny pochodzenie lub wygląd jest często niezauważalna przez dorosłych. Paradoksalnie sprawniejszymi niż nauczyciele i nauczycielki obserwatorami na przykład statusu ekonomicznego uczniów i uczennic są rówieśnicy, którzy potrafią w sposób brutalny segregować swoich kolegów i koleżanki.

W szkole nierówne traktowanie z powodu wyglądu zdarza się rzadko. Nauczyciele i nauczycielki sami często nie dostrzegają, że są skłonni faworyzować te osoby w klasie, które są ładne lub zadbane. Przypisują im pozytywne cechy, na przykład inteligencję, grzeczne zachowanie, zdolności. Wśród dzieci i młodzieży

problem dyskryminacji z uwagi na wygląd jawi się szczególnie wyraźnie. Naznaczają i szykanują między innymi przezwiskami, takimi jak syf lub bida. Zjawisko to jest podsycane przez kulturę masową, która oprócz tego, że pokazuje, jak trzeba się ubierać i wyglądać, dodatkowo dyktuje, jakie ciało jest atrakcyjne, a jakie nie.

Milczeniem są pomijane w szkołach zagrożenia związane z postawami homofobicznymi. A to właśnie placówki edukacyjne są wymieniane przez osoby homoseksualne jako miejsca, w których najczęściej dochodzi do aktów przemocy na tle orientacji seksualnej. Praca z klasą na temat homofobii jest jednym z większych wyzwań edukacyjnych, gdyż z jednej strony dotyczy ludzkiej intymności, a z drugiej – w większości przypadków – zmusza uczniów i uczennice do kwestionowania postaw i norm wyniesionych z domu rodzinnego oraz grup rówieśniczych.

Szkoła, ze swoją wyjątkową misją społeczną, musi być wrażliwa na zjawiska dyskryminacji, tym bardziej że prowadzą one do wykluczania konkretnych osób. Jednak przeciwdziałanie dyskryminacji z uwagi na różne czynniki to trudne wyzwanie dla wychowawców i wychowawczyń klas. Dlatego w tej publikacji, obok omówienia zagadnień związanych z przeciwdziałaniem dyskryminacji w szkole, przygotowaliśmy konkretne propozycje pracy z klasami podczas lekcji wychowawczych.

BIBLIOTEKA **mentora**
magazyn nauczyciela

Co trzeba wiedzieć o dyskryminacji, czyli jak rozpocząć działania zapobiegawcze

Tolerancja oraz otwartość na wszelkiego rodzaju inność występuje w polskim społeczeństwie najczęściej tylko w formie deklaratywnej. Nawet pobieżna obserwacja życia społecznego pozwala dostrzec, jak bardzo Polacy są przesiąknięci niechęcią do wszelkich grup społecznych odstających od tak zwanej średniej, czyli do mniejszości etnicznych, narodowych, religijnych, seksualnych, a także do imigrantów, niepełnosprawnych, osób o niskim statusie ekonomicznym, zakażonych HIV, bezdomnych itp. Światopogląd dzieci i młodzieży w dużej mierze odzwierciedla poglądy dorosłych.

Konieczna profilaktyka antydyskryminacyjna

Wrażliwi na problemy społeczne praktycy i praktyczki edukacji i wychowania biją na alarm – w polskich szkołach uczniowie i uczennice należący do jakiejś mniejszości spotykają się z szykanami, a często z bezpośrednią przemocą ze strony swoich kolegów i koleżanek. Nośnikiem uprzedzeń i dyskryminujących postaw, niestety, jest nierzadko kadra nauczycielska. Nie wynika to zazwyczaj ze złej woli, lecz z niewiedzy lub braku świadomości i wrażliwości. Dlatego nauczyciele i nauczycielki, którzy chcą uczyć młodzież na problematykę antydyskryminacyjną, muszą sami zapoznać się z tematem, zwłaszcza że skutki praktyk dyskryminacyjnych w murach szkolnych mogą być poważne.

Edukacyjne skutki dyskryminacji

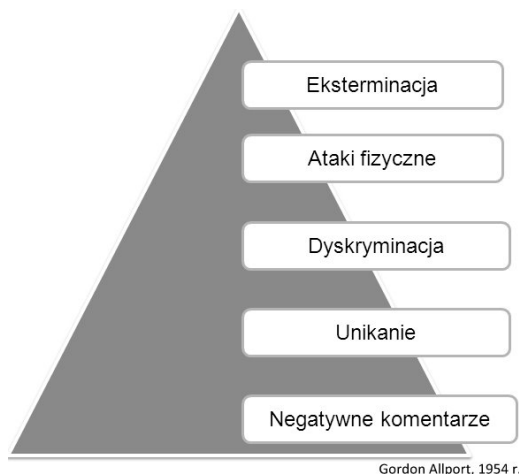
Badania psychologiczne pokazują, że dyskryminowanie prowadzi do obniżenia poczucia własnej wartości u przedstawicieli i przedstawielek grup dotkniętych tym zjawiskiem. Na przykład dziewczęta, którym wpajało się, że są gorsze od chłopców w nauce przedmiotów ścisłych czy technicznych, lub osoby z rodzin o niskim statusie ekonomicznym – uważane za mniej zdolne w nauce – oceniając rezultaty własnych działań, skłonne były uznać je za gorsze niż takie same wyniki osiągnięte przez pozostałe osoby w klasie. Oznacza to, że przyswoiły one wiedzę, gdzie jest ich miejsce i zaczęły same siebie postrzegać jako gorsze.

Wpływ dyskryminacji może być jednak jeszcze bardziej szkodliwy, ponieważ nie tylko powoduje obniżenie własnej wartości uczniów i uczennic, ale także obejmuje sferę rzeczywistego działania jednostki. Badania potwierdzają, że jeśli ktoś nawet przez krótki czas zajmuje niską pozycję w grupie, to osiąga gorsze rezultaty w wykonywaniu zadań. Już samo przydzielenie uczniowi lub uczennicy etykiety gorszego/gorszej ma wystarczająco

destrukcyjny wpływ i może wpływać na rzeczywiste wyniki w nauce.

Nienawistny język a przemoc

Szeroko rozumiany dyskurs społeczny obfituje w wypowiedzi krzywdzące, oskarżające czy poniżające określone grupy społeczne. Kodeks karny określa wszelkie wypowiedzi, wizerunki graficzne, które prowadzą do *publicznego znieważenia grupy ludności lub poszczególniej osoby z powodu jej przynależności narodowej, etnicznej, rasowej, wyznaniowej albo z powodu jej bezwyznaniowości*, mianem mowy nienawiści. Centrum Badania Opinii Społecznej, badając w 2007 roku świadomość społeczną dotyczącą mowy nienawiści, rozszerzyło jej definicję i dodało następujące cechy: orientację psychoseksualną, płeć, pochodzenie społeczne i niepełnosprawność. Mowa nienawiści jest bardzo niebezpiecznym zjawiskiem, ponieważ nawołuje do szykan w stosunku do członków i członkiń określonych grup społecznych, a w konsekwencji może prowadzić do przestępstw z nienawiści, czyli na przykład odebrania komuś mienia, zdrowia czy nawet życia.

Gordon Allport, 1954 r.

Piramida nienawiści Gordona Allporta z 1954 r. pokazuje w dobitny sposób, jak szkodliwa może być mowa nienawiści. Model

ten prezentuje, jaki może być rozwój wypadków, gdy zignorujemy pierwsze symptomy – nienawistne komentarze. Po nich przychodzi unikanie, na przykład segregacja, separacja, potem dyskryminacja, na aktach przemocy i eksterminacji skończywszy. Historia ludzkości pokazuje, że model ten był realizowany nieskończenie wiele razy, wystarczy przyjrzeć się wydarzeniom w XX wieku, takim jak Holokaust, apartheid w RPA, ludobójstwo w Rwandzie, konflikty w krajach byłej Jugosławii. Dlatego szkoła tym bardziej powinna być miejscem, w którym piętnuje wszelkie z pozoru niewinne zachowania – obraźliwe, krzywdzące komentarze na temat przedstawicieli i przedstawicieli określonych grup społecznych.

ABC antydyskryminacji – przydatne definicje

Równouprawnienie

Nieodłączny element praw człowieka. Pojęcie wywodzące się z epoki oświecenia. Jest terminem prawnym i oznacza równość różnych podmiotów prawnych w ramach określonego systemu prawnego. Jest to proces prawnego zrównywania do tej pory nierównouprawnionych podmiotów prawnych w ramach danego systemu prawnego. Możemy mówić, na przykład, o równouprawnieniu kobiet, osób niepełnosprawnych, mniejszości religijnych. Jednak termin „równouprawnienie” odnosi się do stanu formalnego, dotyczącego brzmienia przepisów prawnych. Pojęcie to nie mówi nic o praktyce społecznej, o realnej możliwości korzystania przez dane grupy czy jednostki z zapisanych uprawnień.

Równość

Termin szerszy niż równouprawnienie. Oznacza realną sytuację, w której możemy faktycznie korzystać z przysługujących nam równych praw. Równość nie pojawia się automatycznie wraz z wprowadzeniem równouprawnienia w przepisach prawnych. Nierówności wynikają bowiem nie tylko z przepisów prawa, ale przede wszystkim z nieformalnych czynników głęboko zako-

rzenionych w kulturze danego społeczeństwa, między innymi tradycji, nawyków i przekonań. Dlatego droga do prawdziwej równości wiąże się z przeciwdziałaniem stereotypom, które prowadzą do uprzedzeń i dyskryminacji określonych grup społecznych i osób.

Stereotyp

Skrajnie przejawiony obraz danej grupy, traktujący wszystkich jej członków w sposób niezróżnicowany, niezależnie od ich cech indywidualnych. Stereotypy często oparte są na niepewnej lub fałszywej wiedzy o świecie, utrwalonej przed tradycję i trudno podlegają zmianom. Stereotypy cechują: jednostronność, sztywność, żywotność, nieprzemakalność (odporność na argumenty i fakty).

Uprzedzenie

Negatywne opinie lub uczucia wobec innych grup społecznych żywione z powodu samej przynależności do danej grupy. To także nieprzychylna ocena, osąd dokonany na podstawie stereotypowych przekonań.

Dyskryminacja

Traktowanie kogoś gorzej niż innych w tej samej sytuacji. Dyskryminuje się ludzi z różnych powodów, na przykład ze względu na płeć, rasę, wiek, status materialny, wyznanie czy orientację seksualną. Dyskryminacja może przejawiać się w sposób jawny i wówczas mówimy o dyskryminacji bezpośredniej. Może ona jednak także przyjmować ukrytą formę, kiedy pozornie neutralne warunki, kryteria lub praktyki są niekorzystne dla pewnych grup i osób. Wówczas mówimy o dyskryminacji pośredniej. Niekiedy dyskryminacja ta jest tak „przezroczysta”, że dyskryminowane osoby nie zdają sobie z niej sprawy.

Dyskryminacją bezpośrednią w szkole jest na przykład organizowanie zajęć technicznych w taki sposób, że dziewczęta

uczestniczą wyłącznie w zajęciach z gotowania, a chłopcy uczą się programowania komputerów.

Do dyskryminacji pośredniej w szkole dochodzi między innymi wtedy, gdy dodatkowe zajęcia w ramach kółek zainteresowań – otwarte dla wszystkich – są organizowane w budynku szkolnym na trzecim piętrze bez windy, co sprawia, że uczniowie/uczen-nice poruszający się na wózkach inwalidzkich nie są stanie na nie dotrzeć.

Samospełniające się proroctwo

Zjawisko polegające na tym, że ludzie mają określone oczekiwania dotyczące innej osoby, co wpływa na ich postępowanie względem niej. To z kolei powoduje, że osoba ta zachowuje się w sposób zgodny z ich wyjściowymi oczekiwaniami.

Przykładem może być sytuacja, kiedy nauczyciel jest przekonany, że uczeń pochodzący z rodziny dysfunkcyjnej jest mniej zdolny. Jednocześnie działania nauczyciela odzwierciedlają to przekonanie (nie poświęca mu czasu, nie dopuszcza do głosu na lekcji, nie motywuje do nauki itp.). Efekt jest taki, że uczeń zaczyna podzielać przekonania nauczyciela na swój temat, ma mniejszą motywację do nauki i faktycznie osiąga gorsze rezultaty w nauce w porównaniu do swoich kolegów i koleżanek.

Rodzaje dyskryminacji

Ageizm (czyt. ejdżyzm)

Dyskryminacja oraz wyznawanie irracjonalnych poglądów i przesądów dotyczących jednostek lub grup społecznych opartych na ich wieku. Przyjmuje się stereotypowe założenia na temat fizycznych lub umysłowych cech ludzi z określonej grupy wiekowej i zwykle wyraża się je w sposób poniżający.

Przykłady:

- Wypowiadanie stereotypowych krzywdzących opinii na temat osób starszych, na przykład: *A po co pani w tym wieku znajomość obsługi komputera?*
- Lekceważenie głosu i opinii osób młodych: *Dzieci i ryby głosu nie mają.*

Ableizm (czyt. ableizm)

Przekonanie, że niepełnosprawność jest czymś negatywnym, co w miarę możliwości powinno być leczone, naprawiane lub eliminowane. Jest to także zestaw przekonań i zachowań, które zmierzają do nierównego traktowania osoby ze względu na faktyczną bądź spodziewaną niepełnosprawność.

Przykłady:

- Większość pociągów w Polsce nie jest w stanie obsłużyć klientów niesprawnych ruchowo. Osoba podróżująca na wózku inwalidzkim nie może samodzielnie wsiąść do wagonu ani skorzystać z toalety.
- Dyskryminacja uczniów i uczennic niepełnosprawnych w systemie edukacyjnym – większość uczniów i uczennic niepełnosprawnych uczy się indywidualnie lub w szkołach specjalnych, co prowadzi do izolacji tych osób od rówieśników.

Antysemityzm

Postawa wyrażająca uprzedzenie, niechęć, wrogość oraz dyskryminująca Żydów oraz osoby pochodzenia żydowskiego. Ekstremalny antysemityzm głosiła ideologia niemieckiego nazizmu, doprowadzając do próby wyniszczenia narodu żydowskiego w Europie podczas II wojny światowej.

Przykłady:

- Wypowiedzi zaprzeczające Holokaustowi lub umniejszające związane z nim fakty.
- Antyżydowskie akty wandalizmu i przemocy, np. malowanie na cmentarzach żydowskich swastyk albo gwiazdy Dawida na szubienicy.